

Η τύχη της γλωσσικής ποικιλίας ως φορέα πολιτισμού στη μετάφραση

Μαρία Τσίγκου
Ιόνιο Πανεπιστήμιο

Résumé

Les variétés du langage sont étroitement liées au contexte social et portent la culture des membres de la communauté linguistique qui les emploient. Quelle est la définition des variétés du langage ? Pourquoi faut-il les considérer comme des particularités culturelles ? Quelles sont leurs formes ? A quel point leur passage d'une langue à l'autre est possible lors du processus de traduction et ceci pour quelles formes exactement ? L'objectif que se donne le présent travail est de tenter de répondre à ces questions tout en rendant aux variétés du langage la place qu'elles méritent dans le domaine de la traduction.

Mots-clés: variété linguistique, dialecte, patois, sociolecte, registres, culture, traduction

1. Εισαγωγή

Η γλωσσική ποικιλία είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με το κοινωνικό περιβάλλον και φέρει τον πολιτισμό των μελών της γλωσσικής κοινότητας που τη χρησιμοποιούν. Πώς ορίζεται η γλωσσική ποικιλία; Γιατί είναι αναγκαίο να εκληφθεί ως πολιτισμική ιδιαιτερότητα; Ποιες είναι οι μορφές της; Σε ποιο βαθμό η μεταφορά τους είναι εφικτή κατά τη μεταφραστική διαδικασία; Στόχος της παρούσας εργασίας είναι να επιχειρήσει να δώσει απαντήσεις στα ερωτήματα αυτά προβάλλοντας ως μείζον το φαινόμενο της γλωσσικής ποικιλίας στο πλαίσιο της μετάφρασης.

2. Η γλωσσική ποικιλία

Η στενή σχέση μεταξύ γλώσσας και κοινωνίας έχει αποτελέσει αντικείμενο μελέτης σημαντικών επιστημονικών έργων προερχομένων κυρίως από τον χώρο της κοινωνιογλωσσολογίας (Trudgill 1974, Hudson 1980 κ.ά.) αλλά και από ευρύτερες διεπιστημονικές προσεγγίσεις (Holtgraves 2002 κ.ά.). Το μεγαλύτερό τους ενδιαφέρον εστιάζεται στη σχέση μεταξύ γλωσσικής και κοινωνικής ποικιλίας, η οποία αποδεικνύει ότι γλώσσα και κοινωνία τελούν μονίμως υπό καθεστώς αμοιβαίας αλληλεπίδρασης (Holtgraves 2002: 65).

Η γλωσσική ποικιλία ως χαρακτηριστικό της κοινωνικής πλευράς της γλώσσας διαμορφώνεται από τα μέλη μιας γλωσσικής κοινότητας όσο μεγαλώνουν μέσα στον κοινωνικό ιστό και επηρεάζονται από παράγοντες όπως: η γεωγραφική προέλευση, η ηλικία, το φύλο, η κοινωνικο-οικονομική κατάσταση, η θρησκεία, το επάγγελμα, η εθνικότητα, η κοινωνική τάξη, η προσοχή στον τρόπο ομιλίας, οι υφολογικές επιλογές (registers) του ομιλητή ανάλογα με την περίσταση κ.ά. (Holtgraves 2002: 65-72). Οι παράγοντες αυτοί δύνανται να δρουν συγχρόνως, δίχως ιεραρχική σειρά, επηρεάζοντας και διαμορφώνοντας την ιδιόλεκτό μας. Αν, όμως, επιθυμούσαμε να ξεχωρίσουμε έναν από αυτούς ως τον καθοριστικότερο, θα υπογραμμίζαμε την επιρροή του *περιβάλλοντος της περίστασης* (context of situation) στη γλωσσική μας συμπεριφορά, συμφωνώντας με τον Halliday ότι “every act of meaning has a *context of situation*, an environment within which it is performed and interpreted” (Halliday 2002: 201).

Από τα παραπάνω προκύπτει ότι η γλωσσική ποικιλία θα μπορούσε να οριστεί ως η ύπαρξη ετερότητας στην κοινωνική χρήση της γλώσσας·ετερότητας που επιτρέπει στους ομιλητές να επιλέγουν τα γλωσσικά μέσα που επιθυμούν ανάλογα με τον στόχο τους και τις συνθήκες που επιβάλλει το εκάστοτε περιβάλλον επικοινωνίας.

3. Η γλωσσική ποικιλία ως φορέας πολιτισμού στη μετάφραση

Σύμφωνα με τους εθνογλωσσολόγους η γλώσσα μιας κοινότητας δεν αντικατοπτρίζει την πραγματικότητα, αλλά επηρεάζει τον τρόπο που τα μέλη της αντιλαμβάνονται τον κόσμο. Η σημαντική αυτή παρατήρηση εξηγεί, άλλωστε, γιατί οι γλώσσες διαφέρουν μεταξύ τους· καθεμιά αντιλαμβάνεται με τον δικό της τρόπο την πραγματικότητα, γεγονός που αποδεικνύεται από τις διαφορές μεταξύ των φυσικών γλωσσών στη σύνταξη, τη μορφολογία, το λεξιλόγιο, τη φωνολογία και τη σημασιολογία τους.

Επίσης, όπως ήδη έχει αναφερθεί, η γλώσσα είναι κοινωνικό προϊόν και ως τέτοιο επηρεάζεται από το κοινωνικό περιβάλλον στο οποίο ομιλείται. Κοινωνία και πολιτισμός, όμως, μιας γλωσσικής κοινότητας είναι έννοιες άρρηκτα συνδεδεμένες μεταξύ τους. Όπως αναφέρει χαρακτηριστικά ο Γραμμενίδης (2009: 47) «η γλώσσα, καθώς αποτελεί το κύριο μέσο με το οποίο αναπτύσσουμε την κοινωνική μας δράση, συνδέεται με πολλαπλούς και σύνθετους τρόπους με την έννοια του πολιτισμού». Ο ίδιος συγγραφέας (2009: 50) επισημαίνει ότι:

Η γλώσσα αντικατοπτρίζει, διαμορφώνει και εκφράζει την πολιτισμική πραγματικότητα μιας κοινότητας ή μιας ομάδας. [...] Η επιρροή του [πολιτισμού] πάνω στη γλώσσα καταγράφεται στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που αυτή διαθέτει, αποτυπώνεται κυρίως στη λεκτική συμπεριφορά και στα γλωσσικά μέσα που χρησιμοποιούν τα μέλη μιας ομάδας και μπορεί να αναδειχθεί μέσω της αντιπαραβολής με άλλες γλώσσες.

Στο πλαίσιο αυτό, η γλωσσική ποικιλία αποτελεί φορέα του πολιτισμού της ομάδας ή του ομιλητή που τη χρησιμοποιεί και, ως τέτοια, θα πρέπει να αντιμετωπίζεται με ιδιαίτερη σοβαρότητα κατά τη μεταφραστική διαδικασία.

4. Μορφές γλωσσικής ποικιλίας και μετάφραση

Στη βιβλιογραφία συναντώνται τέσσερις διαφορετικές προσεγγίσεις σχετικά με τις μορφές της γλωσσικής ποικιλίας, ανάλογα με τον επιστημονικό χώρο και τους στόχους των ερευνητών. Η πρώτη περιορίζεται στις *γεωγραφικές ποικιλίες*, ήτοι σε *διαλέκτους* και *τοπικά ιδιώματα*, με έμφαση στη διάκρισή τους από την αποκαλούμενη *Κοινή* (Τριανταφυλλίδης 1993: 62-68 στη Δελβερούδη: 2001). Η δεύτερη εστιάζει στις *κοινωνικές ποικιλίες*, υπογραμμίζοντας την επιρροή εξωγλωσσικών παραγόντων στη διαμόρφωση της γλώσσας κάθε ομιλητή ή συνόλου ομιλητών, όπως είναι η κοινωνική θέση και τάξη, η ηλικία, το φύλο, η επαγγελματική ομάδα, η ομάδα με κοινά ενδιαφέροντα κ.ά. (Hudson 1980). Η τρίτη προσέγγιση εστιάζει στα *διαφορετικά επίπεδα λόγου*, τα οποία ορίζονται κυρίως από την εκάστοτε περίσταση επικοινωνίας (Halliday 2002). Η τέταρτη (Δελβερούδη 2001), συμπεριλαμβάνει το σύνολο των μορφών γλωσσικής ποικιλίας που προτείνονται από τις τρεις προαναφερθείσες προσεγγίσεις και υιοθετείται στην παρούσα εργασία λόγω της πληρότητάς της.

Αξίζει να σημειωθεί ότι σε κάθε γλώσσα, οι γεωγραφικές και κοινωνικές ποικιλίες συγκροτήθηκαν για να ενισχύσουν τον αυτοπροσδιορισμό της εκάστοτε ομάδας – κοινωνικής ή γεωγραφικής, ενώ τα επίπεδα λόγου χρησιμοποιούνται για να προσδιορίσουν τη στάση του ομιλητή απέναντι στις εκάστοτε περιστάσεις επικοινωνίας. Σε κάθε περίπτωση, όλες οι μορφές γλωσσικής ποικιλίας φέρουν τον πολιτισμό των χρηστών τους.

Πέραν του γλωσσολογικού ενδιαφέροντος που παρουσιάζει κάθε μια από τις τρεις αυτές μορφές γλωσσικής ποικιλίας, στόχος μας είναι να ερευνήσουμε εάν και σε ποιο βαθμό τα ιδιαίτερα αυτά γλωσσικά μέσα που αντικατοπτρίζουν τον πολιτισμό κάθε μέλους της εκάστοτε γλωσσικής κοινότητας μεταφέρονται ή όχι κατά τη μετάφραση από μια γλώσσα Α σε μια γλώσσα Β -εν προκειμένω από μια ξένη γλώσσα προς την Ελληνική και αντίστροφα, παραθέτοντας παραδείγματα από τα πρώτα δείγματα της έρευνας που εκπονούμε για τη σύνταξη μονογραφίας με τίτλο «Γλωσσική ποικιλία και Μετάφραση».

4.1. Γεωγραφικές ποικιλίες και μετάφραση

Σύμφωνα με την Δελβερούδη (2001), το *τοπικό ιδίωμα* αποτελείται από μικρό αριθμό «αποκλίσεων» από την Κοινή, συνήθως σε φωνητικό επίπεδο και σε επίπεδο λεξιλογίου, ενώ η *διάλεκτος* αποτελεί γεωγραφική ποικιλία με μεγάλο βαθμό διαφοροποίησης ή ομάδα τοπικών ιδιωμάτων. Έτσι, αναφερόμενος στον ελληνικό χώρο, ο Κοντοσόπουλος (1998: 92) θεωρεί ως διαλέκτους της Νέας Ελληνικής μόνο την τσακωνική, την ποντιακή, την καππαδοκική και το ελληνικό ιδίωμα μερικών χωριών της νότιας Ιταλίας. Εκτός, δε, της κυπριακής και της κρητικής, μόνων τοπικών μορφών της γλώσσας μας που έδωσαν, παλαιότερα, λογοτεχνική παραγωγή, θεωρεί ότι οι υπόλοιπες τοπικές παραλλαγές δεν είναι παρά απλά ιδιώματα. Το ερώτημα που τίθεται είναι εάν τα τοπικά ιδιώματα και οι διάλεκτοι της Ελληνικής δύνανται να μεταφερθούν κατά τη μετάφραση ελληνικών κειμένων σε άλλη γλώσσα. Το παρακάτω παράδειγμα (1) περιέχει στοιχεία από το ζακυνθινό ιδίωμα, όπως αποτυπώνονται σε ένα απόσπασμα του έργου του Σολωμού *Η Γυναίκα της Ζάκυθος* (2009: 32-33) από τη δίγλωσση έκδοση (ελληνικά-γαλλικά) που δημοσιεύθηκε στα γαλλικά σε μετάφραση Ortlieb.

1)

Πρωτότυπο	Μετάφρασμα
<i>Ο φθόνος, το μίσος, η υποψία, η ψευτιά, της ετραβούσανε πάντα τα σωθικά-σαν τα βρωμόπαιδα της γειτονιάς, οπού τα βλέπεις ξεντερολοϊσμένα και λερωμένα να σημαίνουν τα σήμαντρα του πανηγυριού, και να βουρλίζουν τον κόσμο.</i>	<i>L'envie, la haine, la défiance, le mensonge ne cessaient de lui tirailier les entrailles, comme ces bandes de chenapans haillonneux et crasseux qu'on voyait sonner les cloches pendant la kermesse et qui exaspèrent tout le monde.</i>

Παρατηρούμε ότι, παρά την προσπάθεια του μεταφραστή να δημιουργήσει ισοδυναμία σε λογοτεχνικό επίπεδο (π.χ. μέσα από την παρήχηση *tirailier les entrailles*), δεν έχει περάσει τίποτα από το ιδίωμα της Ελληνικής στη γαλλική μετάφραση, ούτε σε μορφολογικό ούτε σε λεξιλογικό επίπεδο, παρά το γεγονός ότι στη Γαλλική υπάρχουν αντίστοιχα τοπικά ιδιώματα (*patois*). Γιατί ο μεταφραστής δεν μπήκε στη διαδικασία να δανειστεί στοιχεία από τα *patois* της νότιας Γαλλίας, για παράδειγμα, προκειμένου να προκαλέσει στον Γάλλο αναγνώστη ανάλογο αντίκτυπο με αυτό που προκαλεί το πρωτότυπο στον Έλληνα; Προφανώς γιατί έθεσε ως πρωταρχικό του στόχο να μεταφέρει τα νοήματα και το λογοτεχνικό ύφος του πρωτοτύπου θεωρώντας δευτερεύουσας σημασίας τις γλωσσικές του ιδιαιτερότητες.

Το ίδιο φαίνεται να συμβαίνει και όταν ακολουθείται η αντίστροφη διαδρομή, ξεκινώντας δηλαδή από μια ξένη γλώσσα, εν προκειμένω από την Ιταλική προς την Ελληνική. Στο παράδειγμα (2) που ακολουθεί παρατηρούμε ότι τίποτα από τη σικελική διάλεκτο της Ιταλικής, που χρησιμοποιεί ο Camilleri (2004: 1), μεταξύ άλλων, στο

αστυνομικό του μυθιστόρημα με τίτλο *La pazienza del ragno* (Η υπομονή της αράχνης) δεν έχει περάσει στην ελληνική μετάφραση (Καμιλλέρι 2006: 7). Αντίθετα, η απόδοση που έχει επιλεγεί δεν διαφέρει σε τίποτα από αυτήν που θα είχαμε εάν το πρωτότυπο ήταν γραμμένο στην Ιταλική Κοινή, όπως φαίνεται και από την προτεινόμενη αντιπαραβολική μελέτη.

2)

Σικελικά (πρωτότυπο):	Ελληνική μετάφραση:	Ιταλικά:
<i>Per qualichi secondo non capi indovi s'attrovana [...]</i>	<i>Για μερικά δευτερόλεπτα δεν μπορούσε να συνειδητοποιήσει πού βρισκόταν [...]</i>	<i>per qualche secondo non capi' dove si trovava [...]</i> ¹

4.2. Κοινωνικές ποικιλίες και μετάφραση

Σύμφωνα με την Δελβερούδη (2001), παράγοντες όπως η κοινωνική θέση, η ηλικία, το φύλο, το επάγγελμα και ο βαθμός μόρφωσης, επηρεάζουν τον τρόπο που μιλάμε κατατάσσοντάς μας σε αντίστοιχες κοινωνικές ομάδες. Έτσι, σε χώρες με σαφή διάκριση κοινωνικών τάξεων, καθεμιά μιλά τη δική της γλώσσα, η οποία την διακρίνει από τις υπόλοιπες. Επίσης, ανάλογα με την ηλικιακή ομάδα στην οποία ανήκει κανείς, χρησιμοποιεί ιδιαίτερο λεξιλόγιο ή σύνταξη, όπως συμβαίνει με τη γλώσσα των νέων. Άλλο παράδειγμα αποτελούν τα ειδικά λεξιλόγια ή ειδικές γλώσσες που χρησιμοποιούνται από τις επιμέρους επαγγελματικές ομάδες (γιατρούς, δικηγόρους κλπ.). Κοινό γλωσσικό κώδικα έχουν όμως και ομάδες με κοινά ενδιαφέροντα, όπως οι φαντάροι ή οι οπαδοί ποδοσφαιρικών ομάδων ή πολιτικών κομμάτων κ.ά. Ξεχωριστό φαινόμενο αποτελούν, τέλος, οι *συνθηματικές γλώσσες ή αντι-γλώσσες*, τις οποίες χρησιμοποιούν περιθωριακές ομάδες μιας γλωσσικής κοινότητας για να μην καταλαβαίνει τα μέλη της κανείς εκτός ομάδας. Έτσι ξεκίνησε η αργκό στη Γαλλία, έτσι διαμορφώθηκαν τα καλλιαρντά στην Ελλάδα κλπ.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η *γλώσσα των νέων*, η οποία ορίζεται ως:

[...] το σύνολο των γλωσσικών φαινομένων που χαρακτηρίζουν την επικοινωνία των νέων μεταξύ τους. Παρά τον χαρακτηρισμό 'γλώσσα', η γλώσσα των νέων δεν είναι ένα αυτοτελές γλωσσικό σύστημα, αλλά μια 'κοινωνιόλεκτος' [sociolect], δηλαδή ένας τρόπος ομιλίας με λεξιλογικά, πραγματολογικά και δομικά χαρακτηριστικά που χρησιμοποιείται υπό ορισμένες συνθήκες επικοινωνίας και είναι μέρος της γλωσσικής συνείδησης μιας κοινότητας. Η κοινωνική βάση της γλώσσας των νέων είναι η 'παρέα', το δίκτυο των συνομηλίκων. Κατά συνέπεια δεν υπάρχει μια ενιαία γλώσσα των νέων, αλλά ένα σύνολο από επιμέρους τρόπους ομιλίας με κοινές τάσεις διαμόρφωσης και κοινά γλωσσικά στοιχεία (Ανδρουτσόπουλος 2001).

Πρόκειται για μια «νεανική αργκό» η οποία συναντάται σε πλήθος γλωσσών εξυπηρετώντας τις ανάγκες κωδικοποίησης της γλωσσικής επικοινωνίας των νέων κάθε εποχής.

Ως καθολικό φαινόμενο δεν θα έπρεπε να δυσκολεύει ιδιαίτερα τους μεταφραστές. Στο παράδειγμα (3) που ακολουθεί παρατίθεται ένα απόσπασμα του έργου *Un barrage contre le Pacifique* της Duras (1950: 191), το οποίο περιέχει στοιχεία της γαλλικής αργκό, όπως αποτυπώνεται στο στόμα δύο νέων της εποχής (της Σούζαν, 16 ετών, και του Ζόζεφ, 20 ετών), και ακολουθεί η απόδοσή του στα ελληνικά από την Σαρή (Ντυράς 1990: 150).

¹ Η απόδοση του αποσπάσματος στην Κοινή Ιταλική έγινε από φυσικό ομιλητή της γλώσσας.

(3)

Πρωτότυπο	Μετάφρασμα
- <i>Qu'est-ce que tu fous là ? demanda Joseph.</i>	- <i>Τι στο διάολο γυρεύεις εδώ; ρώτησε ο Ζοζέφ.</i>
- <i>Je me promène.</i>	- <i>Σεργιανάω.</i>
- <i>Merde, t'es drôlement fringuée. [...]</i>	- <i>Διάολε, είσαι ντυμένη μέγκλα! [...]</i>
- <i>Qui c'est ?</i>	- <i>Ποια είναι;</i>
- <i>C'est sa frangine, dit la première.</i>	- <i>Η αδελφή του, είπε η πρώτη.</i>

Παρατηρούμε ότι η μεταφράστρια έχει αποδώσει μερικώς τη νεανική αργκό της εποχής, καθώς έχει μεταφράσει το *drôlement fringuée* με το *ντυμένη μέγκλα* αλλά δεν έχει βρει (δεν υπήρχαν στη γλώσσα;) ή επιλέξει αντίστοιχες στιγματισμένες λεξιλογικές μονάδες ή εκφράσεις για το *frangine* και το *merde*. Αυτό δείχνει ότι αν και πρόκειται για καθολικό φαινόμενο, όπως άλλωστε είναι και οι διάλεκτοι ή τα τοπικά ιδιώματα, δεν είναι πάντοτε εύκολο να μεταφραστούν τα στοιχεία των κοινωνιολέκτων είτε γιατί δεν υπάρχουν αντίστοιχα στη γλώσσα-στόχο είτε γιατί ο μεταφραστής επιλέγει να προτάξει άλλα στοιχεία του πρωτοτύπου (π.χ. την προφορικότητα ή τα επίπεδα λόγου όπως στο συγκεκριμένο παράδειγμα).

4.3. Επίπεδα λόγου και μετάφραση

Η στενή σχέση μεταξύ των κοινωνικών λειτουργιών της γλώσσας και της γλωσσικής ποικιλίας έχει ιδιαίτερος υπογραμμιστεί –και δικαίως- από τον ιδρυτή της Συστημικής Λειτουργικής Θεωρίας, Halliday, για τον οποίο:

The social functions of language clearly determine the pattern of language varieties, in the sense of what have been called "diatypic" varieties, or *registers*; the register range, or linguistic repertoire, of a community or of an individual is derived from the range of uses that language is put to in that particular culture or subculture (Halliday 2003: 298).

Στο πλαίσιο αυτό, η γλωσσική ποικιλία ταυτίζεται με τα *επίπεδα λόγου* ή *γλωσσικά μητρώα* (registers), τα οποία με τη σειρά τους διαμορφώνονται ανάλογα με το *περικείμενο* (context). Διερευνώντας, δε, περαιτέρω τη φύση της επίδρασης του περικειμένου στην επιλογή των επιπέδων λόγου διευκρινίζει ότι αυτή συντελείται μέσω τριών παραγόντων: του *πεδίου* (field), της *στάσης* (tenor) και του *τρόπου* (mode) (Halliday 2003: 260). Το πεδίο αφορά στον σκοπό και το περιεχόμενο της επικοινωνίας και απαντά στο «γιατί;» και «για ποιο πράγμα;» γίνεται λόγος (Hudson 1980: 48). Η στάση αφορά στο ποιοι συμμετέχουν στο περιβάλλον της επικοινωνίας και ποιες είναι οι μεταξύ τους κοινωνικές σχέσεις. Απαντά, δε, στην ερώτηση «σε ποιον;» (Hudson 1980: 48). Ο τρόπος αφορά στο ποιο κανάλι επικοινωνίας υιοθετείται - συνήθως πρόκειται για τη διάκριση μεταξύ γραπτού και προφορικού λόγου, και απαντά στην ερώτηση «πώς;» (Hudson 1980: 48).

Σε γενικές γραμμές, τα επίπεδα λόγου επηρεάζουν την επιλογή του λεξιλογίου και της σύνταξης (Montgomery 2008: 124). Πιο συγκεκριμένα, φαίνεται ότι το πεδίο επιδρά κυρίως στην επιλογή λεξιλογικών μονάδων και εκφράσεων. Μάλιστα, επειδή για ορισμένους τομείς υπάρχει συγκεκριμένο λεξιλόγιο, γίνεται λόγος για *ειδικά λεξιλόγια πεδίου* (Montgomery 2008: 126). Η στάση επηρεάζει τον τρόπο με τον οποίο απευθυνόμαστε στον συνομιλητή μας κι έχει να κάνει κυρίως με την ευγένεια, τον βαθμό επισιμότητας του λόγου και τη διαφορά του status των μετεχόντων (Montgomery 2008: 128). Τούτο σημαίνει ότι από τον συγκεκριμένο παράγοντα επηρεάζονται οι επιλογές σε εγκλίσεις (δυνητική, υποτακτική και προστακτική στα ελληνικά) και σε προσωπικές αντωνυμίες. Ο τρόπος, τέλος, επηρεάζει τις επιλογές που

γίνονται σε επίπεδο λεξιλογίου και σύνταξης και, γενικότερα, στο ύφος -επίσημο, ανεπίσημο, οικείο, φιλικό, λογοτεχνικό, λόγιο, λαϊκό, χυδαίο κλπ. (Δελβερούδη 2001), ανάλογα, πάντα, με το αν η επικοινωνία διεξάγεται στον γραπτό ή τον προφορικό λόγο. Υπάρχουν, όμως, και μορφές επικοινωνίας στις οποίες έχουμε συνύπαρξη των δύο τρόπων, όπως για παράδειγμα στις διαλέξεις, στους θεατρικούς διαλόγους, στην ηλεκτρονική αλληλογραφία κλπ. (Montgomery 2008: 130).

Το ερώτημα που τίθεται στην παρούσα εργασία είναι σε ποιο βαθμό είναι εφικτή η μεταφορά επιπέδων λόγου από μια γλώσσα Α σε μια γλώσσα Β, δεδομένου, μάλιστα, ότι πρόκειται για καθολικό φαινόμενο της γλώσσας.

Από το παράδειγμα 3 (βλ. παραπάνω) φαίνεται ότι είναι δυνατή η μεταφορά στοιχείων οικείου ύφους από τη μια γλώσσα στην άλλη (π.χ. *Qu'est-ce que tu fous là ?* → *Τι στο διάολο γυρεύεις εδώ;*), εφόσον η περίπτωση είναι ανάλογη στους δύο πολιτισμούς (δύο νέοι συνδιαλέγονται με οικειότητα στην κοινή τους αντι-γλώσσα). Αντίθετα, στο παράδειγμα (4) που ακολουθεί, όπου παρατίθενται ένα απόσπασμα του έργου του Zola *Nana* (Zola 2002: 2) και η μετάφρασή του στα ελληνικά από την Χρα (Ζολά 2007: 8), δεν φαίνεται να συμβαίνει το ίδιο.

(4)

Πρωτότυπο	Μετάφρασμα
<i>Dans la clarté crue du gaz, sur la nudité blafarde de cette salle dont une maigre décoration Empire faisait un péristyle de temple en carton, de hautes affiches jaunes s'étalaient violemment, avec le nom de Nana en grosses lettres noires.</i>	<i>Κάτω από τον σκληρό φωτισμό του φωταερίου, μέσα στην χλωμή γύμνια αυτής της αίθουσας, της οποίας η φτωχή διακόσμηση αμπίρ έμοιαζε με περιστύλιο αρχαίου ναού από χαρτόνι, μεγάλες κίτρινες αφίσες έβγαζαν μάτι, με το όνομα της Νανάς να ξεχωρίζει με χοντρά μαύρα γράμματα.</i>

Παρατηρούμε διαφορά ύφους στην απόδοση, αφού η έκφραση *έβγαζαν μάτι* ανήκει σε άλλο επίπεδο από αυτό στο οποίο παραπέμπει το *s'étalaient violemment* που έχει επιλέξει ο συγγραφέας στο πρωτότυπο. Πράγματι, η χρήση του *βγάζει μάτι* συνηθίζεται στον προφορικό λόγο. Κατά συνέπεια, θεωρείται άστοχη καθώς δεν αρμόζει στο λογοτεχνικό ύφος της πρότασης που εμπεριέχει το *s'étaler violemment*. Έτσι, λαμβάνοντας υπ' όψιν τον παράγοντα του τρόπου, η μετάφραση θα έπρεπε να έχει σεβαστεί τους περιορισμούς που επιβάλλει η χρήση του γραπτού λόγου για την έκφραση λογοτεχνικού ύφους.

5. Συμπεράσματα

Από τα παραπάνω προκύπτει ότι διάλεκτοι και τοπικά ιδιώματα είναι δύσκολο να μεταφερθούν κατά τη μετάφραση κειμένων από μια γλώσσα σε μια άλλη. Οι λόγοι φαίνεται να είναι οι εξής:

- είτε δεν υπάρχει αντιστοιχία μεταξύ διαλέκτων/τοπικών ιδιωμάτων,
- είτε, ακόμη κι αν υπάρχει μερική αντιστοιχία, οι διάλεκτοι/τα τοπικά ιδιώματα της μιας γλώσσας δεν απέχουν το ίδιο από την κοινή όσο εκείνες/εκείνα της άλλης γλώσσας από τη δική τους κοινή,
- είτε οι μεταφραστές επιλέγουν να αποδώσουν το νόημα κι όχι τις μορφολογικές ή λεξιλογικές ιδιαιτερότητες των χρησιμοποιούμενων από τον συγγραφέα διαλέκτων ή τοπικών ιδιωμάτων.

Όσον αφορά στις κοινωνικές ποικιλίες, η δυσκολία μεταφοράς τους μετριάζεται, καθώς φαίνεται να υπάρχει άλλοτε πλήρης αντιστοιχία κι άλλοτε μερική ή και μηδενική. Αυτό μπορεί να οφείλεται στους εξής λόγους:

- είτε οι ίδιες κοινωνιόλεκτοι υπάρχουν και στις δύο εμπλεκόμενες γλώσσες (π.χ. η γλώσσα των νέων),
- είτε υπάρχουν ορισμένες κοινωνιόλεκτοι που τείνουν να χαθούν σε κάποιες γλώσσες (όπως εκείνη των τσαγκάρηδων στα ελληνικά, για παράδειγμα), ενώ σε άλλες συνεχίζουν να χρησιμοποιούνται, οπότε το εγχείρημα γίνεται δύσκολο,
- είτε οι μεταφραστές δε δίνουν τόση σημασία στην απόδοση των κοινωνιολέκτων, επιλέγοντας να τις θυσιάσουν στον βωμό άλλων υφολογικών επιλογών.

Στα επίπεδα λόγου, το πρόβλημα είναι πιο περίπλοκο, καθώς όλα δείχνουν να εξαρτώνται:

- από τον βαθμό σύγκλισης των εμπλεκόμενων πολιτισμών. Έτσι, υπάρχει περίπτωση να μην συναντήσουμε κοινές περιστάσεις επικοινωνίας σε δύο πολιτισμούς, ή ακόμη και εάν συναντήσουμε, να μην υπάρχει απόλυτη αντιστοιχία στο πεδίο, την στάση ή τον τρόπο. Για παράδειγμα, αν υποθέσουμε ότι σε ένα κείμενο περιγράφεται το έθιμο του παραδοσιακού γάμου σε ένα ελληνικό χωριό και αναφέρονται ευχές που απευθύνουν οι καλεσμένοι στους νεόνυμφους, στους γονείς και στους κουμπάρους τους, θα είναι δύσκολο να αποδοθούν στα γαλλικά, όπου η ατμόσφαιρα σε ανάλογη περίπτωση είναι εντελώς διαφορετική και οι ευχές ελάχιστες, αν όχι η εξής μία: «*félicitations !*».
- από τη δεξιοτεχνία και την ευρηματικότητα του μεταφραστή ή, αντίθετα, από την επιλογή του μεταφραστή να τα αγνοήσει.

Η δυσκολία του εγχειρήματος της μεταφοράς της γλωσσικής ποικιλίας από τη μια γλώσσα στην άλλη αποτυπώνεται στις εξομολογήσεις επαγγελματιών μεταφραστών. Ανάμεσά τους, ο Volkovitch (2010), περιγράφοντας την εμπειρία του από τη μετάφραση του έργου του Γιώργου Μανιώτη *Ο λάκκος της αμαρτίας* αναφέρει ότι:

Ο μεταφραστής βρίσκεται εδώ αντιμέτωπος με το αιώνιο πρόβλημα της Γαλλικής έναντι της Ελληνικής: αναπαράγει τα διαφορετικά επίπεδα λόγου της, από την αργκό των τραβεστί ως την στομφώδη λόγια γλώσσα των παπάδων. Όμως, η πιο λεπτή –και συνάμα η πιο διασκεδαστική– πλευρά της δουλειάς μου ήταν –ως συνήθως– ο ρυθμός. Έπρεπε, χορογραφώντας αυτό το μπαλέτο των ύβρων, να επιτύχω την επιθυμητή ισορροπία ανάμεσα στην παραλλαγή και την ακατάπαυστη επανάληψη που είχε συνθέσει ο συγγραφέας με ακρίβεια μουσικού.²

Σε γενικές γραμμές, φαίνεται ότι για να μεταφερθούν στοιχεία γλωσσικής ποικιλίας από μια γλώσσα σε μια άλλη κατά τη μετάφραση, θα πρέπει ο μεταφραστής:

- να γνωρίζει τέλεια και κατ' επέκταση να χειρίζεται με επιδεξιότητα τη γλώσσα-πηγή και τη γλώσσα-στόχο,
- να έχει ανεπτυγμένη ευρηματικότητα, ώστε να μπορεί να βρίσκει αντιστοιχίες (ακόμη και εκεί που δεν υπάρχουν), προσπαθώντας να αποδώσει τις στιγματισμένες από την εκάστοτε γλωσσική ποικιλία ιδιαιτερότητες του λεξιλογίου, της σύνταξης ή της μορφολογίας, προκειμένου να προκαλέσει ανάλογο, τουλάχιστον, αντίκτυπο το κείμενό του στο κοινό-στόχος με αυτό που προκαλείται στο κοινό του πρωτοτύπου,
- να αφιερώσει την απαιτούμενη προσοχή στη μεταφορά της εκάστοτε γλωσσικής ποικιλίας.

Εάν θέλαμε να ενσωματώσουμε τις παραπάνω παρατηρήσεις στο πλαίσιο της διδακτικής της μετάφρασης, θα μπορούσαμε:

- να εξοικειώσουμε τους φοιτητές με όσο το δυνατόν περισσότερες γλωσσικές ποικιλίες των γλωσσών εργασίας τους,

² Η μετάφραση του αποσπάσματος από τα γαλλικά έγινε από τη συντάκτρια της παρούσας εργασίας.

- να τους φέρουμε σε επαφή με τρόπους επίλυσης προβλημάτων απόδοσης των γλωσσικών ποικιλιών, παρουσιάζοντας τους προβληματισμούς επαγγελματιών μεταφραστών και εφιστώντας τους την προσοχή στη στατιστική διαφορά (αν)αντιστοιχίας μεταξύ των γλωσσών (πχ. τοπικό ιδίωμα και διάλεκτοι = μικρή πιθανότητα απόδοσης, αντίθετα κοινωνικές ομάδες = μεγαλύτερη).

Σε κάθε περίπτωση, το θέμα της μεταφοράς της γλωσσικής ποικιλίας κατά τη μετάφραση χρήζει περαιτέρω έρευνας, τα αποτελέσματα της οποίας σκοπεύουμε να συμπεριλάβουμε σε επόμενη δημοσίευση.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Ανδρουτσόπουλος Γ. (2001). «Η γλώσσα των νέων [B9]» Στο *Εγκυκλοπαιδικός Οδηγός*. http://www.greek-language.gr/greekLang/studies/guide/thema_b9/
- Γραμμενίδης Σ. (2009). *Μεταφράζοντας τον κόσμο του Άλλου. Θεωρητικοί προβληματισμοί – Λειτουργικές προοπτικές*. Αθήνα: Δίαιλος.
- Δελβερούδη Ρ. (2001). «Γλωσσική ποικιλία [A9]» Στο *Εγκυκλοπαιδικός Οδηγός*. http://www.greek-language.gr/greekLang/studies/guide/thema_a9/index.html
- Halliday M.A.K. (2002). *On Grammar (Volume 1 στο the Collected Works of M. A. K. Halliday)*. J. Webster (επιμ.). London & New York: Continuum.
- Halliday M.A.K. (2003). *On Language and Linguistics (Volume 3 στο the Collected Works of M. A. K. Halliday)*. J. Webster (επιμ.). London & New York: Continuum.
- Holtgraves T. M. (2002). *Language as Social Action: Social Psychology and Language Use*. Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers.
- Hudson R. A. (1980). *Sociolinguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Κοντοσόπουλος Ν. (1998). *Γλώσσες και διάλεκτοι της Ευρώπης*, τόμος Α. Αθήνα: Εκδόσεις Γρηγόρη.
- Montgomery M. (2008). *An Introduction to Language and Society*. London και New York: Routledge.
- Trudgill, P. (1974). *The Social Differentiation of English in Norwich*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Volkovitch M. (2010). «Yörgos Maniōtis, *Le trou du péché*, μτφρ. Μ.Β., *L'espace d'un instant*, 2004 ». http://www.volkovitch.com/F02_05.htm (προσπελάστηκε στις 24 Απριλίου 2013).

Corpus

- Camilleri, A. (2004). *La pazienza del ragno*. Palermo: Sellerio editore.
- Καμιλλέρι Α. (2006). *Η υπομονή της αράχνης*, μτφρ. Φ. Ζερβού. Αθήνα: Πατάκης.
- Duras M. (1950). *Un barrage contre le Pacifique*. Paris: Editions Gallimard.
- Ντυράς Μ. (1990). *Φράγμα στον Ειρηνικό*. μτφρ Ζ. Σαρή. Αθήνα: Κέδρος.
- Solomos D. (2009). *La femme de Zante*, traduit et préfacé par G. Ortlieb. Paris: Le Bruit du temps.
- Ζολά Ε. (2007). *Νανά*, μτφρ Κ. Χρα. Αθήνα: Τεγόπουλος.
- Zola E. (2002 [1880]). *Nana*. Paris: Folio Classique.